

KONCEPT ODRŽIVOG RAZVOJA

CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Saopštenje

DOI 10.7251/POS1208065S	COBISS.BH-ID 3064600	UDK 504.05/.06
-------------------------	----------------------	----------------

Prof. dr Ilija Šušić¹, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka

Sažetak:

Održivi razvoj se može smatrati "krovnim konceptom", koji objedinjava i sistemski uobličava više različitih ideja. Danas postoji saglasnost o tome da u osnovi koncepta održivog razvoja leže sljedeće osnovne ideje: integracija zaštite životne sredine i ekonomije; orijentacija ka budućnosti; jednakost; kvalitet života; učešće (participacija). Održivi razvoj podrazumijeva, prije svega, razvoj potencijala u društvu. Analiza održivosti svoje polazište, saglasno tome, mora da ima u analizi samog društvenog sistema i njegovoj dekompoziciji na odgovarajuće podsisteme koji se mogu objediniti u tri grupe: humani sistem, sistem podrške i prirodni sistem. Analiza njihovog potencijala uzima u obzir: individualni potencijal, društveni potencijal, organizacioni potencijal, infrastrukturni potencijal, proizvodni potencijal i prirodni potencijal.

Samo oni sistemi koji su zdravi i u dovoljnoj mjeri razvijeni mogu doprinijeti održivosti. U radu je obrađeno: pravo na razvoj, koncept održivosti (ideja održivosti, osnovne ideje na kojima se zasniva koncept održivog razvoja, definicija održivog razvoja), sistemske postavke održivog razvoja.

Ključne riječi: razvoj, održivost, koncept, sistem, analiza, jednakost, kvalitet

---

¹ Korespondent: prof. dr Ilija Šušić, Mob.: 065/522-651; E-mail: i.susic51@gmail.com

Abstract:

Sustainable development may be considered as the "umbrella concept" that covers and systematically relates to a catalogue of various ideas. It is agreed that the basis of the concept of sustainable development consists of the following ideas: integration of environmental protection and economic prosperity; orientation towards the future; equality; the quality of life; participation. Principally, sustainable development implies the development of potential in the whole society. Therefore, in the analysis of social system and its decomposition into corresponding subsystems, sustainability analysis must include three systems: human system, support system and natural system. Analysis of their potential includes: individual potential, social potential, organizational potential, infrastructure potential, manufacturing potential and natural potential. Only the healthy and sufficiently developed systems may contribute to the sustainability. This paper reviews: the right to development, the concept of sustainability (idea of sustainability, concept of sustainability basic ideas, definition of sustainable development), system thesis in sustainable development.

Keywords: *development, sustainability, concept, system, analysis, equality, quality*

1. UVOD

Posljednjih pedeset godina karakterisala je mješavina pesimizma i optimizma u vezi sa daljim mogućnostima razvoja. "Zelena revolucija" donekle je otklonila maltuzijanske prijetnje i najugroženije zemlje, kao Indija, postigle su uspjehe u obezbjeđivanju dovoljne količine hrane za stanovništvo. Neki inovativni pristupi problemima razvoja, kao na primjer brazilska politika substitucije uvoza, imali su uspjeha u početku, da bi potom zapadali u teškoće. Sa druge strane, najvidljiviji uspjesi u brzom ekonomskom razvoju, koji se uglavnom vezuju za "istočnoazijske džinovce" i koji su veoma brzo poslije meteorskog uspjeha bilježili nagli pad, postavili su nova pitanja u vezi sa politikom razvoja i doveli do toga da mnoge privrede u tranziciji "uspore" svoja nastojanja da u potpunosti i brzo odgovore na izazove tržišta.

Pojam održivog razvoja postajao je sastavni dio vokabulara u praksi razvojnog planiranja i političkog odlučivanja, još od objavljivanja izvještaja Svjetske komisije za razvoj i zaštitu životne sredine 1987. godine (WCED, 1987), poznatijeg kao "Bruntland

izvještaj. Sredinom devedesetih godina prošlog vijeka kontekst održivog razvoja počinje da uključuje sa jedne strane jasno razgraničenje ekonomske, društvene i komponente zaštite životne sredine, a sa druge strane njihovo simultano dejstvo i sinergetski efekat. Ali, ovaj iskorak često nije bio praćen preporukama i kriterijumima kako da se sagleda svaka od tri navedene komponente. Najčešće se radilo o pokušaju da se dostigne pristup po kome sve tri dimenzije moraju biti podjednako integrisane u idealni model i po kome se izbjegavaju usaglašavanja i moguće "trgovine" između međusobno suprostavljenih ciljeva.

Bruntland izvještaj održivi razvoj definiše kao "razvoj kojim se ide u susret potrebama sadašnjosti tako da se ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje sopstvene potrebe". "Politike održivog razvoja obuhvataju institucionalne mjere i mjere i aktivnosti u oblasti zaštite životne sredine kojima se štiti sistem životne sredine, ekonomski sistem i društveni sistem kao jedinstvena cjelina, kao i skup principa ekonomske i društvene održivosti"². Institucionalne mjere obuhvataju oblasti dobre vlasti, pristupa informacijama, botbe protiv korupcije i nadzora nad sprovođenjem mjera i aktivnosti. Mjere i aktivnosti u oblasti zaštite životne sredine odnose se na integrisanje dimenzije zaštite životne sredine u programe i projekte razvoja u fazi programiranja ili projektovanja, kao i na monitoring postizanja ciljeva u ovoj oblasti. Mjere u oblasti ekonomske održivosti odnose se na različite sektore – energetiku, šumarstvo, poljoprivredu, vodoprivredu, i druge. Mjere u oblasti društvene održivosti obuhvataju smanjenje siromaštva, rodnu, kulturnu i socijalnu politiku, saradnju sa civilnim sektorom, i druge. Ako se želi da razvoj bude dugoročno održiv, politike ekonomske i društvene održivosti moraju biti usklađene sa institucionalnim aranžmanima, mjerama i aktivnostima u oblasti zaštite životne sredine.

"Svi procesi razvoja odvijaju se u postojećem okruženju globalnih promjena i moraju biti usaglašeni s njima. To se prije svega odnosi na četiri osnovna aspekta globalnih promjena u postfordističkoj eri:

- evoluciju fundamentalnih društvenih vrijednosti,

---

² Milutinović, S.: *Politika održivog razvoja-predavanja*, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009.

- jačanje tradicionalne politike zaštite životne sredine,
- odnos prema prostoru i energiji i
- ulogu međunarodnih regulatornih institucija"³.

Suprotno prirodi, ima mnogo dokaza da ljudske zajednice danas uglavnom teže da humane eko-sisteme zadrže u "pretklimaksnom" stanju ekološke sukcesije, unutar koga su prihodi od proizvodnje i brzina promjena visoki, ali izostaje stabilizirajući efekat biološke raznovrsnosti. Stalni zahtjevi za sve većom proizvodnjom i potrošnjom koji karakterišu modernu ekonomiju ugrožavaju napore prirode da se kreće ka maksimalnoj zaštiti i adaptivnim strategijama.

Ovaj rad ima za cilj da odgovori na sljedeća pitanja:

- Koliko su uspješni bili napori da se na globalnoj sceni promovišu principi ekonomske efikasnosti u razvoju, jednakosti i socijalne pravde i održivosti?
- Kako je (i da li je) koncept ekonomskog rasta kao jedini pokazatelj razvoja zamijenjen integrativnim konceptom održivog razvoja?
- Na koji način su principi zaštite životne sredine uticali na koncepcijske postavke razvoja u prošlosti i kako utiču danas?
- Kakva je budućnost razvoja na globalnom nivou i koji faktori će uticati na formiranje budućih razvojnih strategija?
- Da li je koncept održivog razvoja "karika koja nedostaje" u ovom trenutku i da li i na koji način međunarodna zajednica i nacionalne države mogu preokrenuti neodržive putanje razvoja ka željenim (i proklamovanim) ciljevima – ekonomskom razvoju, smanjenju siromaštva, zaštiti životne sredine i većoj društvenoj pravdi za sve?

---

³ Milutinović, S.: *Politika održivog razvoja-predavanja*, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009.

2. ODRŽIVI RAZVOJ

Od pedesetih godina dvadesetog vijeka kolektivna pažnja i aspiracije ljudi u svijetu zaokupljale su četiri glavne teme: mir, sloboda, razvoj i životna sredina. Miru, za koji se smatralo da je postignut po završetku II svjetskog rata, ubrzo je zaprijetila trka u naoružanju između velikih sila. Tokom hladnog rata održan je globalni mir, ali je bilo dosta lokalnih sukoba, često potpomognutih od strane supersila. Iako se može reći da broj i intenzitet ovih sukoba nije u porastu početkom XXI vijeka, još uvijek ima regiona u kojima oni postoje i koji su ugroženi neposrednom ratnom opasnošću.

Sloboda je neposredno poslije II svjetskog rata podrazumijevala borbu za oslobođenje od kolonijalnih vlasti, da bi vrlo brzo prerasla u težnju ka demokratskoj vlasti, borbu za ljudska prava, prava žena, manjina i ugroženih. Pitanja razvoja i zaštite životne sredine uticala su na formiranje politika u svijetu. Iako su se tokom vremena njihova značenja i definicije mijenjale, mir, sloboda, razvoj i zdrava životna sredina ostali su i danas ciljevi od najvišeg značaja. Kako su stasavale i rasle prijetnje po ostvarivanje bilo kojeg od ovih ciljeva, tako su se javljali i pokušaji da se oni precizno definišu, pretvore u ostvarljive i mjerljive indikatore kojima bi se pratili i međusobno povezivali. Pojedinačne pokušaje naučnika, vizionara i entuzijasta tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka zamjenjuju institucionalizovani naponi nadnacionalnih tijela, prije svih Ujedinjenih nacija. Održivi razvoj, kao koncept koji međusobno povezuje dva od četiri navedena cilja – razvoj i zaštitu životne sredine – jedan je od primjera ovakvog povezivanja.

2.1. Pravo na razvoj

Generalna skupština UN decembra 1986. godine usvojila je Deklaraciju o pravu na razvoj (UN,1986) kao instrument postizanja međunarodne saradnje i rješavanja međunarodnih problema ekonomske, socijalne, kulturne i humanitarne prirode, kao i sredstvu promovisanja i ohrabrivanja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda bez obzira na rasu, pol, jezik ili religiju.

U članu 1 Deklaracije kaže se:

"...Pravo na razvoj je neotuđivo ljudsko pravo na osnovu kojeg svako ljudsko biće i narodi imaju pravo da učestvuju, doprinose i uživaju ekonomski, socijalni, kulturni i politički razvoj u kome sva ljudska prava i temeljne slobode mogu biti u potpunosti realizovane"⁴. (UN, 1986)

Ovo pravo, saglasno Deklaraciji, uključuje pravo na puni suverenitet nad svojim prirodnim resursima, pravo na samoopredjeljenje, zaštitu pojedinca kao apsolutnog beneficijara, učešće u odlučivanju, jednakost i poštovanje principa prijateljskih odnosa i saradnje između država, i stvaranje povoljnih uslova za kontinuirano uživanje drugih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.

"Po svojoj suštini, pravo na razvoj sadrži elemente individualnog i kolektivnog ljudskog prava. Sam proces razvoja treba shvatiti u kontekstu osnovnih potreba i funkciji postizanja socijalne pravde. Osnovne potrebe podrazumijevaju zadovoljenje osnovnih potreba, dakle poštovanje elementarnih ekonomskih i socijalnih prava, dok socijalna pravda podrazumijeva pravednu distribuciju rezultata razvoja. U ovom kontekstu pod resursima kojima se determiniše razvojni proces i koji u isto vrijeme čine razvojne ciljeve, podrazumijevaju se obrazovanje, zdravlje, hrana, stanovanje, zapošljavanje, pravo na pravičnu zaradu i drugi. Podjednaka mogućnost pristupa ovim resursima leži u osnovi ispunjenja i poštovanja prava na razvoj"⁵(Bjeković, 2003).

Danas je, međutim, očigledno da razvoj za sobom ostavlja i čak na neki način stvara velike prostore siromaštva, stagnacije, marginalnog položaja i isključenosti iz društvenog i ekonomskog progresa. Posljednjih decenija nejednakost raspodjele svjetskog kapitala postala je još veća: osamdesetih godina su od 84 nerazvijene zemlje 54 doživjele pad bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika;

---

⁴ UN – United Nations (1986). Declaration on the Right to Development. General Assembly resolution 41/128 of 4 December 1986.

⁵ Bjeković, S. : "Razvoj, ekonomska i socijalna prava, životna sredina", Istraživačkoobrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Zagreb, 2003.

u 14 zemalja taj pad je iznosio oko 35 procenata; po podacima godišnjeg izvještaja programa za razvoj Ujedinjenih nacija⁶ (UNDP, 2001), više od 1,2 milijarde ljudi (nešto manje od četvrtine svjetske populacije) živi u apsolutnom siromaštvu ili, drugim riječima, ima prihode manje od jednog dolara dnevno, a 2,8 milijardi živi od samo dva puta veće sume (UNDP, 2001). Prema istom izvještaju, 46 procenata apsolutno siromašne svjetske populacije živi u podsaharskoj Africi, 40 procenata u južnoj Aziji, a 15 procenata na Dalekom istoku, u pacifičkom regionu i Latinskoj Americi.

Medutim, između 1993. i 1998. godine procenat ljudi koji žive u apsolutnom siromaštvu pao je sa 29 na 24 procenta. Iz izvještaja Svjetske banke za 1995. godinu, grupa siromašnih zemalja, u koju spada 85,2 procenta svjetske populacije, posjeduje samo 21,5 procenta svjetskog kapitala, a grupa bogatih zemalja u kojima živi 14,8 procenata svjetskog stanovništva posjeduje 78,5 procenata svjetskog kapitala. Prosječna afrička porodica danas troši manje nego što je trošila prije 25 godina. "Po podacima Svjetske banke, afrički kontinent je jedini na kojem je između 1970. i 1997. godine opala proizvodnja hrane"⁷ (World Bank, 1998).

2.2. Koncept održivosti

Održivi razvoj na neki način postao je svojevrsna "mantra" kada se govori o problemima u vezi sa budućnošću ljudskog roda, u vezi sa, prije svega, narušavanjem uslova u životnoj sredini. Ideja o tome da bi trebalo da živimo "održivo" danas je postala opšteprihvaćena u naučnim diskusijama i medijskim raspravama o životnoj sredini. Često ćemo čuti od stručnjaka i ekoloških aktivista da su trendovi o kojima govore "neodrživi". Zašto je ideja o održivosti u posljednjih deceniju ili dvije postala tako značajna?

---

⁶ UNDP - Human Development Report (2001). Making New Technologies Work for Human Development. New

York: Oxford University Press

⁷ World Bank, The (1998). African Development Indicators. Washington, DC: The World Bank

Jedan od razloga sigurno je i to što je retorički i leksički ovaj termin mnogo moćniji i bolje zvuči od sintagme "usklađen sa zahtjevima zaštite životne sredine". Briga o zaštiti životne sredine nema dugu istoriju i još nije bezrezervno prihvaćena u nekim krugovima, ali javno priznati da ne brineš dovoljno o tome da tvoji postupci ne budu neodrživi zvuči pomalo jeretički i intelektualno sumnjivi. Naravno da ovo nije pravo objašnjenje, naprotiv. Poslije svega, sam termin "održivost" je mnogo mlađi od savremenih pokreta zaštite životne sredine.

Kao i kod svih velikih tema koje zaokupljaju čovječanstvo, cijela priča o održivosti i održivom razvoju insistira na argumentu budućnosti, proizvedeći u isto vrijeme osjećaj sveobuhvatnog saglasja, ali i kontroverzi. Svi će vjerovatno biti saglasni da treba izbjeći način života koji uništava kapitalne zalihe na planeti, utiče na to da buduće generacije budu siromašnije ili uništava životne uslove, stvarajući pretpostavke da ljudi u budućnosti budu manje zdraviji nego što su danas.

S druge strane, koncept održivosti je još praćen kontroverzama – još je teško sa današnjim znanjima i u dinamičnim uslovima koji u svijetu vladaju u potpunosti sagledati sve veze između različitih faktora u životnoj sredini i njihovog uticaja na ekonomske i društvene tokove. Jasno je da se društveni i ekonomski razvoj ne mogu odvojiti od procesa koji se odigravaju u životnoj sredini, kolika je "relativna težina" ekonomskih procesa u odnosu na ono što ugrožava naše okruženje? Da li možemo da podređujemo štete u životnoj sredini ekonomskoj dobiti? Da li postoji mogućnost substitucije između prirodnog i stvorenog kapitala, ili postoji kritični nivo prirodnog kapitala koji mora ostati očuvan? Da li smo i koliko odgovorni prema budućnosti i budućim generacijama? Do kog nivoa sadašnje generacije treba da žrtvuju svoj način života i svoje potrebe? Da li je zaštita životne sredine i prirodnih resursa usmjerena ka daljem ostvarivanju blagostanja ljudi, ili proizilazi iz nezavisnog i suštinskog sagledavanja vrijednosti prirodne sredine? Da li se koncept društvene pravde zasniva na zaslugama ili potrebama? Šta zapravo označava kvalitet života i da li je ekonomsko blagostanje dovoljan indikator za njegovo mjerenje? Sva ova pitanja se odražavaju na nedoumice u definisanju i konceptualnom određenju održivosti, odnosno na pojašnjenju koncepta koje bi bilo lako pretvoriti u konkretnu političku akciju. Zbog toga

političke diskusije o održivosti i održivom razvoju u posljednjih desetak godina pomalo liče na dosjetku Vudija Alena o tome da hitno treba pronaći okvir pomoću kojeg možemo koncept pretvoriti u ideju!

2.2.1. Ideja održivosti

Engleska riječ "sustainable", odnosno "održiv", izvedena je iz latinskog *sus tenere*, što znači "držati uspravno". "Održivost" je kao termin i nastala unutar ekologije, označavajući mogućnost eko-sistema da vremenom održe određenu populaciju, da bi tek kasnije dodavanjem konteksta "razvoja" i formiranjem sintagme "održivi razvoj" fokus analize sa životne sredine prešao na društvo. Danas se može reći da osnovni fokus održivog razvoja predstavlja društvo i njegova potreba da uključi brigu o životnoj sredini u sagledavanje društvenih promjena, prije svega kroz promjene u vezi sa ekonomskim funkcijama (Baker, 2008).

Osnovno značenje održivosti je mogućnost da se nešto produži više-manje beskrajno u budućnosti. Održivost je, dakle, karakteristika procesa ili stanja koje može biti održano na određenom nivou bez ograničenja roka. Način života predstavlja kompleksni skup vrijednosti, ciljeva, institucija i aktivnosti i podrazumijeva etičku, društvenu, ekonomsku i dimenziju životne sredine. Može se steći utisak da današnja briga vezana za neodrživost u sadašnjosti uglavnom obuhvata kompleks problema u vezi sa zaštitom životne sredine (klimatske promjene, iscrpljivanje prirodnih resursa, zagađenja i slično), jasno je da je način života u sadašnjosti neodrživ i sa etičkog, ekonomskog i društvenog aspekta. Potrebno je naći odgovore na niz pitanja. Na primjer, ako se govori o životnoj sredini, pitanje je u kojoj mjeri se može održati njen doprinos dostizanju ljudskog blagostanja i ekonomskih aktivnosti koje do njega vode. Međutim, ako je riječ o društvu, osnovno pitanje je da li su i koliko održive najvažnije društvene institucije i da li postoji zadovoljavajući nivo društvene kohezije. Kada govorimo o ekonomiji, pitanje je u kojoj mjeri današnji nivo ekonomskih aktivnosti kojima se kreira ljudsko blagostanje može biti održiv u budućnosti. I na kraju, postavlja se i važno etičko pitanje, koje utiče na sve ostale dimenzije održivosti: da li ljudi koji danas naseljavaju planetu u dovoljnoj mjeri uviđaju vrijednosti drugih ljudi i drugih formi života na Zemlji, kako onih

danas, tako i onih koje će biti u budućnosti?

Da bi se pronašli putevi koji vode do održivosti i do ostvarivanja politika održivog razvoja, neophodno je poznavati mnoge naučne discipline – ekologiju, biologiju, geologiju, ekonomiju, sociologiju, etiku, političke nauke, matematiku, fiziku, hemiju, statistiku i tehničke nauke. Stoga ne čudi da ni danas nema univerzalno prihvaćene naučne istine o tome šta se zapravo misli kada se pojmovno određuje održivi razvoj. U mnoštvu različitih definicija mogu se pronaći one koje pokušavaju da obuhvate što širi spektar problema i njihovu međusobnu zavisnost, ali i one koje se jasno približavaju pojedinim pomenutim naučnim disciplinama.

Održivi razvoj se najšire može definisati kao način da se postigne najveća moguća dugotrajna korist po čovječanstvo, uzimajući u obzir troškove koje sa sobom nosi degradacija životne sredine. Pri tome se vrlo često koristi sintagma "neto koristi", koja označava mjeru korisnosti, umanjenu za troškove degradacije životne sredine. Na ovaj način definisana, neto korist se definiše u najširem mogućem smislu, uključujući ne samo ekonomske pokazatelje (povećanje prihoda, smanjenje nezaposlenosti i siromaštva), već i zdravije životne uslove.

Dakle, održivi razvoj po svojoj suštini ne teži ograničavanju razvoja po svaku cijenu, već razvoju koji bi bio obazriv, kako bi se postigli bolji i pogodniji uslovi da nešto bude očuvano. Očuvanje ili konzervacija u ovom slučaju posmatra se kao "alat" u procesu razvoja, koji je od velike koristi u zaštiti interesa budućih generacija. Njen cilj nije da postoji sama po sebi, već kao nešto što se vrednuje samo ako je u funkciji poboljšanja uslova života postojećih i budućih generacija. Dostizanje ovako kompleksnog zahtjeva moguće je jedino ako se prirodni resursi i usluge koje pruža zdrava životna sredina adekvatno vrednuju i ako imaju svoju cijenu, što u današnje vrijeme uglavnom nije slučaj.

2.2.2. Ka definiciji održivog razvoja

Već je naglašeno da se koncept održivosti zasniva na vezi između ekonomskog razvoja, kvaliteta životne sredine i društvene jednakosti. Osnovne postavke ovog koncepta prvi put se pojavljuju u

svjetskoj naučnoj, stručnoj i političkoj javnosti na Stokholmskoj konferenciji 1972. godine. Međutim, trebalo je da prođe punih petnaest godina do usvajanja prve zvanične i do danas najčešće korišćene definicije održivog razvoja: U izvještaju Komisije UN o životnoj sredini i razvoju (takozavne Bruntland komisije) "Naša zajednička budućnost" iz 1987. godine održivi razvoj se definiše kao: "... razvoj kojim se ide u susret potrebama sadašnjosti tako da se ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje sopstvene potrebe⁸". (WCED, 1987)

U osnovi ove definicije mogu se prepoznati dva osnovna koncepta:

- koncept potreba koji zagovara postizanje ili očuvanje prihvatljivog životnog standarda za sve i
- koncept ograničavanja (ili ograničenja) kapaciteta životne sredine, uslovljenog dostignutim nivoima u tehnološkom razvoju i društvenoj organizaciji (WCED, 1987).

Koncept potreba je osnova za unutargeneracijsku jednakost, dok je koncept ograničenja osnova za međugeneracijsku jednakost. Princip unutrgeneracijske jednakosti označava da distribucija troškova zaštite životne sredine i koristi od razvoja treba da bude raspodijeljena na sve nacije, društvene grupe i pojedince podjednako. Princip međugeneracijske jednakosti označava da sadašnja generacija ima obaveze prema budućim generacijama da očuva resurse i funkcije životne sredine.

Ideja održivog razvoja je proizvod modernizma i održivi razvoj na različite načine odgovara na problem modernizma. Prvo, održivi razvoj uvodi koncept potreba u kontekst razvoja, kako bi se riješili problemi alokacije resursa u prostoru i vremenu (i na osnovu toga se u nekim elementima približava marksističkoj filozofiji razvoja). Problem alokacije u vremenu, između "sada" i "kasnije", između sadašnjosti i budućih generacija, centralni je problem kojim se diskurs održivog razvoja bavi. Međugeneracijska jednakost, na način kako se upotrebljava od strane ekonomista druge polovine dvadesetog vijeka,

---

⁸ WCED - World Commission on Environment and Development, The, (1987). Our Common Future, Oxford and New York: Oxford University Press

poziva se na preferencije i izbor budućih generacija koje još nisu rođene.

Održivi razvoj takođe teži da pruži odgovore na probleme alokacije u prostoru: alokacije resursa između "ovdje" i "negdje drugdje". To su problemi unutargeneracijske jednakosti, posebno između različitih društava i između Sjevera i Juga, kojima se često posvećuje mnogo manje pažnje. Umjesto da se daju odgovori na ova pitanja, mnogo se više pažnje posvećuje budućim troškovima razvoja unutar razvijenih društava, na taj način što se u prvi plan postavlja zadovoljenje budućih potreba kao osnovni zahtjev, prije nego da se raspravlja o načinu na koji se zadovoljenje tih potreba u sadašnjosti vrši na račun i o trošku drugih.

KONTEKST ODRŽIVOG RAZVOJA U BRUNTLAND IZVJEŠTAJU	
OŽIVLJAVANJE RASTA	<ul style="list-style-type: none"> • Promjena kvaliteta rasta: učiniti ga manje materijalnim i zavisnim od energije, kao i pravednijim u odnosu na distribuciju uticaja koje ima. • Ispunjavanje osnovnih potreba za zaposlenjem, hranom, energijom, vodom i sanitarijom. • Uvažavanje ekonomskih zakonitosti i zaštite životne sredine prilikom odlučivanja.
STANOVNIŠTVO I LJUDSKI RESURSI	<ul style="list-style-type: none"> • Svođenje rasta broja stanovnika na održivi nivo. • Stabilizacija broja stanovnika na nivou koji je usklađen sa postojećim resursima. • Rješavanje demografskih problema u kontekstu smanjenja siromaštva i obrazovanja.
SIGURNOST U PREHRANJIVANJU	<ul style="list-style-type: none"> • Rješavanje problema koje u životnoj sredini prouzrokuje intenzivna poljoprivreda. • Smanjenje netržišnih davanja u poljoprivredi i zaštitnih mjera u razvijenim zemljama. • Podrška poljoprivrednim proizvođačima. • Povezivanje poljoprivredne proizvodnje sa zaštitom životne sredine. • Promjena trgovinskih odnosa u korist malih proizvođača. • Rješavanje nejednakosti u mogućnosti pristupa i distribuciji hrane. • Otpočinjanje zemljišne reforme.
GUBICI BILJNIH I ŽIVOTINJSKIH VRSTA I GENETSKIH RESURSA	<ul style="list-style-type: none"> • Ocuvanje biodiverziteta iz moralnih, etičkih, kulturnih, estetskih, naučnih i medicinskih razloga. • Zaustavljanje uništavanja tropskih šuma. • Izgradnja mreže zaštićenih područja. • Osmišljavanje međunarodnih konvencija o zaštiti vrsta. • Finansiranje zaštite biodiverziteta. • Ocuvanje i poboljšanje baze prirodnih resursa.

<ul style="list-style-type: none"> → → → 	<p>ENERGIJA</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljanje sigurnih i održivih načina snabdjevanja energijom. • Omogućavanje zemljama trećeg svijeta održivo povećanje primarne energetske potrošnje. • Osiguravanje da ekonomski rast bude manje energetski intenzivan. • Razvoj alternativnih energetskih sistema. • Povećanje energetske efikasnosti, uključujući odgovarajuća tehnološka rješenja i cjenovnu politiku.
	<p>INDUSTRIJA</p> <ul style="list-style-type: none"> • Proizvoditi više sa manjim utroškom. • Pomoć ekološkoj modernizaciji u industriji. • Prihvatanje odgovornosti za životnu sredinu, prije svega od strane multinacionalnih korporacija. • Veća kontrola prilikom izvoza opasnih materija i otpada. • Omogućavanje stalnog toka bogatstva iz industrije kako bi se pokrile osnovne ljudske potrebe. • Reorijentacija tehnologije i upravljenje rizikom.
	<p>LJUDSKA NASELJA I KORIŠĆENJE ZEMLJIŠTA</p> <ul style="list-style-type: none"> • Borba sa nekontrolisanim urbanim rastom. • Rješavanje problema koje donosi urbanizacija. • Razvoj strategija u urbanim naseljima. • Osiguranje adekvatnih urbanih servisa kod urbanog razvoja.

Slika 1. Koncept održivog razvoja u Bruntland izvještaju

Značaj, čak i prvorazredni, intergeneracijske jednakosti jasno se može ilustrovati mjestom koje ona ima u definiciji održivog razvoja koja je korišćena u Bruntland izvještaju – "...razvoj koji uzima u obzir potrebe sadašnjosti na taj način da se ne ugrozi mogućnost budućih generacija da ostvare svoje sopstvene potrebe". Ova definicija jasno implicira da "potrebe" mogu biti izdvojene iz samog procesa razvoja, da one nisu dio razvoja i da im se mora pristupiti nezavisno⁹ (Redclift, 1993).

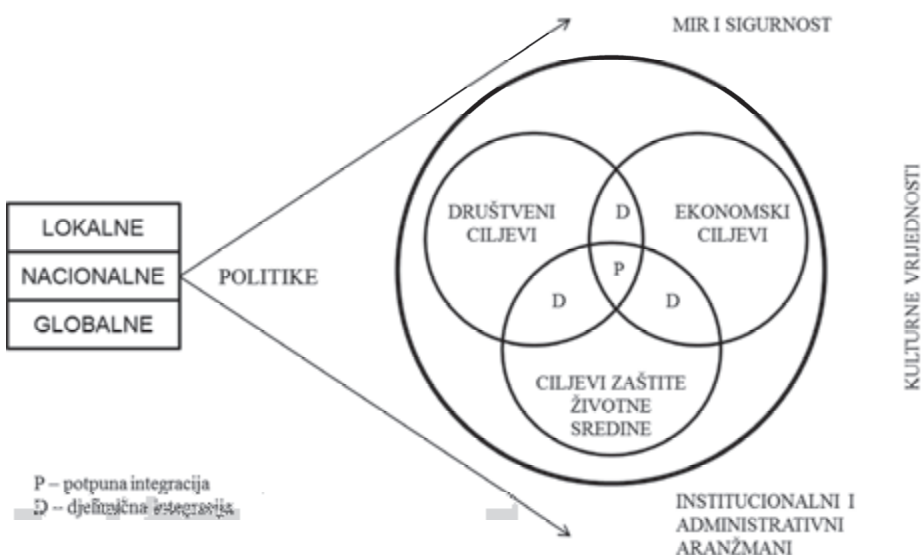
Bruntland definicija održivog razvoja predstavlja normativni koncept koji uključuje standarde ponašanja koje treba ispoštovati ukoliko ljudska zajednica teži ka zadovoljenju sopstvenih potreba preživljavanja i blagostanja. Definicija uključuje tri osnovne komponente – ekonomsku, društvenu i komponentu zaštite životne sredine – koje čine temelj održivog razvoja. Podsjetimo se na osnovne odrednice svake od tri pomenute komponente, onako kako ih je još 1993. godine definisao Mohan Munasing (Munasinghe), vodeći

⁹ Redclift, M. (1993). „Sustainable Development! Needs, values, rights.“ Environmental Values, 2.

ekonomista Svjetske banke:

- *Ekonomska održivost*: maksimalizacija prihoda uz očuvanje ili uvećavanje zaliha prirodnog kapitala;
- *Društvena održivost*: održanje stabilnosti društvenih i kulturnih sistema;
- *Održivost životne sredine*: održanje elastičnosti i uravnoteženja bioloških i fizičkih sistema.

Na slici 2. prikazan je sistem održivog razvoja.

Slika 2. Sistem održivog razvoja (Dallal Clayton at al, 1994)

Sve tri komponente su međusobno povezane i međuzavisne i zbog toga zahtijevaju da sve što se preduzima na polju razvoja bude u skladu sa svakom od njih ponaosob. Dakle, neophodno je donositi integralne odluke kojima bi se ostvario balans između ekonomskih i socijalnih potreba ljudi i regenerativnog kapaciteta životne sredine. U suštini, održivi razvoj je proces promjena unutar koga su eksploatacija resursa, usmjeravanje investicija, orijentacija tehnološkog razvoja i institucionalne promjene u harmoniji i omogućavaju korišćenje sadašnjih i budućih potencijala kako bi se zadovoljile ljudske potrebe i aspiracije (WCED, 1987).

Prema pomenutom izvještaju Bruntland komisije, koncept održivog razvoja kao svoj konačni "proizvod" ima (uglavnom političke) odluke, koje se zasnivaju na političkoj volji vlada kao ključnih nosioca odlučivanja u sferi *ekonomije, društvenog razvoja i životne sredine*. Osnovni cilj održivosti je da sačuva funkcije i karakteristike kompleksnih i otvorenih sistema u svijetu na duge staze, što se eksplicitno može izvesti iz WCED definicije održivog razvoja. Postoji, dakle, snažna (prije svega) politička saglasnost sa ovom definicijom, odnosno saglasnost političkih zahtjeva koje pred nosioce odlučivanja i javnost stavlja ovakav koncept.

S druge strane, ima mnogo manje ili više utemeljenih kritika koncepta održivog razvoja koji je promovisala Bruntland komisija. Uticajni Tim O'Riordan nazvao je ovu najpoznatiju i najcitiraniju definiciju održivog razvoja "zavodljivim pojednostavljenjem" (O'Riordan, 1988), koje ne pruža dovoljno informacija o tome šta održivi razvoj u praksi uključuje, koje vrste obavezivanja su neophodni preduslovi i kolika će biti cijena za sve to. Herman Deli naglašava da je "[Bruntland definicija] veoma jasno odredila ciljeve [održivog razvoja], ali je sam termin ostao dosta neprecizno određen kako bi se mogao iskoristiti kao početna pozicija za politički uticaj"¹⁰ (Daly, 1996).

Dakle, održivost bi trebalo da bude stanje pri kojem će održanje funkcija prirodnih i društveno-ekonomskih sistema u svijetu, kao i njihov dalji razvoj, biti garantovani. Razvoj će biti održiv ukoliko se život ljudske populacije može odvijati u dalekoj budućnosti, omogućavajući dalji razvoj kulture, zasnivajući se na principima unutargeneracijske i međugeneracijske jednakosti, demokratije i garantujući dostojanstven život i odgovarajuće učešće u postojećim institucijama (obrazovanju, zaštiti zdravlja, informisanju, i drugim) svakom pojedincu. Održanje funkcija u ovakvoj definiciji podrazumijeva da se efekti ljudskih aktivnosti zadrže unutar prihvatljivih granica kako ne bi ugrozili različitost, kompleksnost i funkcionisanje sistema zaštite životne sredine, koji podržavaju život na planeti.

---

¹⁰ Daly, H. (1996). *Beyond Growth: the Economics of Sustainable Development*. Boston, MA: Beacon Press.

2.2.3. Osnovne ideje na kojima se bazira concept održivog razvoja

Održivi razvoj se može smatrati "krovnim konceptom" koji objedinjava i sistemski uobličava više različitih ideja. Danas postoji saglasnost o tome da u osnovi koncepta održivog razvoja leže sljedeće osnovne ideje:

- *Integracija zaštite životne sredine i ekonomije*: ekonomski razvoj i zaštitu životne sredine potrebno je integrirati kroz proces planiranja i implementacije.
- *Orijentacija ka budućnosti*: jasno definisana briga u vezi sa uticajima koje postojeće aktivnosti imaju za buduće generacije.
- *Zaštita životne sredine*: smanjenje zagađenja i stepena uništavanja životne sredine i zaštita živog svijeta.
- *Jednakost*: saglasnost o neophodnosti ispunjavanja osnovnih potreba siromašnih u sadašnjosti i jednakost između generacija.
- *Kvalitet života*: priznanje da ljudsko blagostanje čini nešto više od ekonomskog rasta i prosperiteta pojedinačno.
- *Učešće (participacija)*: priznanje da održivi razvoj zahtijeva rekonstrukciju institucija, tako da one omoguće da se čuje glas cjelokupnog društva prilikom odlučivanja.

Svaka od nabrojanih ideja može se posmatrati kao poseban konceptualni okvir. Način na koji se razumije svaka od osnovnih ideja i, posebno, način na koji se nekoj (ili nekim) od njih daje prioritet u odnosu na preostale, određivaće različite interpretacije održivog razvoja kao krovnog koncepta.

3. SISTEMSKE POSTAVKE ODRŽIVOG RAZVOJA

Održivi razvoj podrazumijeva, prije svega, razvoj potencijala u društvu. Analiza održivosti svoje polazište, saglasno tome, mora da ima u analizi samog društvenog sistema i njegovoj dekompoziciji na odgovarajuće podsisteme¹¹ :

- *Individualni razvoj* (sloboda pojedinca i ljudska prava, ravnopravnost, individualna autonomija i samoodređivanje, zdravlje, pravo na rad, društvena integracija i učešće, specifična uloga polova i klasa, materijalni standard života, kvalifikacije, specijalizacije, obrazovanje odraslih, planiranje porodice i života, odmor i rekreacija, umjetnost),
- *Socijalni sistem* (razvoj populacije, etnički sastav, distribucija dobara i klasna struktura, društvene grupe i organizacije, društvena bezbjednost, zdravstvena njega, pomoć starijim licima),
- *Upravljački sistem* (vlade i administracija, državne finansije i poreska politika, političko učešće i demokratija, rješavanje konflikata (nacionalnih, internacionalnih), politika ljudskih prava, populaciona politika i politika migracija, pravni sistem, kontrola kriminala, politika međunarodne pomoći, tehnološka politika),
- *Infrastruktura* (naselja i gradovi, transport i distribucija, sistem snabdijevanja (energije, vode, hrane, dobara, usluga), odlaganje otpada, zdravstvene usluge, komunikacije i mediji, mogućnosti za obrazovanje i usavršavanje, nauka, istraživanje i razvoj),
- *Ekonomski sistem* (proizvodnja i potrošnja, monetarna i fiskalna politika, trgovina, rad i zaposlenost, dohodak, tržište, međuregionalna trgovina),
- *Resursi i životna sredina* (prirodna sredina, atmosfera i hidrosfera, prirodni resursi, eko-sistemi, trošenje neobnovljivih resursa, apsorpcija otpada, reciklaža materijala, zagađenje, degradacija, očuvanje kapaciteta).

---

¹¹ Milutinović, S.: *Politika održivog razvoja-predavanja*, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009.

Svi navedeni podsistemi se mogu objediniti u tri grupe: *humani sistem, sistem podrške i prirodni sistem*. Analiza njihovog potencijala uzima u obzir:

- *Individualni potencijal* kao potencijal koji je odgovoran za individualne akcije kao (na primjer proizvodnja i mogućnosti za individualni razvoj) i predstavlja rezultat tradicije i kulture, kao i društveno-političkih i ekonomskih uslova.
- *Društveni potencijal* označava usklađenost sa društvenim procesom, način iskorišćenja te usklađenosti u cilju ostvarivanja dobiti cijelog sistema. Stroge kulturne komponente određuju društvene veze i odnose, što uključuje aspekte kao što su: poštenje, povjerenje, sposobnost i efikasnost.
- *Organizacioni potencijal* se manifestuje kroz rad i standarde vlade, administracije, privrede i menadžmenta i od suštinskog je značaja za efikasno korišćenje resursa (prirodnih i ljudskih) i za postizanje dobiti cijelog sistema.
- *Infrastrukturni potencijal* označava akcije izgradnje strukture kao što su: gradovi, putevi, sistemi vodosnabdijevanja, škole i univerziteti, koji predstavljaju osnovu za sve ekonomske i društvene aktivnosti.
- *Proizvodni potencijal* ekonomskog sistema uključuje aktivnosti proizvodnje, distribucije i *marketinga* i *obezbjeduje podatke o svim ekonomskim aktivnostima*.
- *Prirodni potencijal* predstavlja aktivnosti korišćenja obnovljivih i neobnovljivih izvora materija, energije i biosistema, uključujući i kapacitete za apsorpciju i regeneraciju otpada.

Tri sistema: *humani, prirodni i sistem podrške*, odgovaraju trima kategorijama koje se najčešće koriste u analizi cijelog sistema: *humani kapital, izgrađeni kapital i prirodni kapital*. Samo oni sistemi koji su zdravi i u dovoljnoj mjeri razvijeni mogu doprinijeti održivosti.

LITERATURA

1. Milutinović, S.: *Politika održivog razvoja-predavanja*, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009.
2. Milutinović, S.: *Politika održivog razvoja-predavanja*, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009.
3. UN - United Nations (1986). Declaration on the Right to Development. General Assembly resolution 41/128 of 4 December 1986.
4. Bjeković, S. : "Razvoj, ekonomska i socijalna prava, životna sredina", Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Zagreb, 2003.
5. UNDP - Human Development Report (2001). Making New Technologies Work for Human Development. New York: Oxford University Press
6. World Bank, The (1998). African Development Indicators. Washington, DC: The World Bank
7. WCED - World Commission on Environment and Development, The, (1987). Our Common Future, Oxford and New York: Oxford University Press
8. Redclift, M. (1993). "Sustainable Development! Needs, values, rights." Environmental Values, 2.
9. Daly, H. (1996). Beyond Growth: the Economics of Sustainable Development. Boston, MA: Beacon Press.
10. Milutinović, S.: *Politika održivog razvoja-predavanja*, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009.

Rad je zaprimljen: 05.06. 2012.

Rad je odobren: 26.06. 2012.